

**สถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อ
ของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองในชวิตวิถีใหม่**
**Situation of Media Access, Fake News Recognition and the Impacts of
Media Use of the Elderly in Urban Communities in a New Normal**

จิราณี พันธ์มูล¹ ประพันธ์ โพธิ์พุดพรหม²
Jiranee Phanmool, Praphan Propunprom

บทคัดย่อ (Abstract)

วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองทั้งก่อนและในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 เป็นการศึกษาแบบผสมผสาน เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ จำนวน 900 คน ใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และกลุ่มตัวแทนผู้สูงอายุสำหรับการสนทนากลุ่ม จำนวน 50 คน คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง เก็บข้อมูลด้วยแนวทางการสนทนากลุ่ม มีการวิเคราะห์ผลด้วยสถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและการตีความตามหลักตรรกะ ผลการวิจัย พบว่า ก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ มีการใช้โทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต แอปพลิเคชันที่ใช้งานบ่อยคือ ไลน์ ยูทูป และเฟซบุ๊ก ส่วนใหญ่พบว่าปลอมในไลน์ ร้อยละ 74.3 เนื้อหาข่าวปลอมที่ผู้สูงอายุหลงเชื่อและถูกหลอกเป็นเรื่องการเมือง ร้อยละ 65.78 เศรษฐกิจ ร้อยละ 54.33 และสาธารณสุข ร้อยละ 50.00 ลักษณะข่าวปลอมที่พบคือ เนื้อหาไม่ตรงกับพาดหัวข่าว ร้อยละ 49.22 ผู้สูงอายุส่งต่อข่าวปลอม ร้อยละ 15.11 ผลกระทบจากการใช้สื่อมีทั้งทางบวกและทางลบต่ออารมณ์จิตใจ สุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคม สำหรับในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 ผู้สูงอายุมีการใช้โทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตเป็นส่วนใหญ่ ปัจจัยทำให้ผู้สูงอายุหลงเชื่อข่าวปลอมและส่งต่อคือ ปัจจัยสิ่งแวดล้อมและปัจจัยปัจเจกบุคคล สาเหตุการส่งต่อข่าวปลอมคือ มีความเชื่อว่าเป็นความจริง มีประโยชน์ต่อผู้อื่น ให้สังคมยอมรับ การใช้สื่อมีผลกระทบต่ออารมณ์และจิตใจ สุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคมทั้งทางบวกและทางลบ โดยผลกระทบเชิงบวกที่สำคัญคือ เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับโรคและการป้องกันโรค และเกิดการเรียนรู้การใช้ชีวิตในชวิตวิถีใหม่ (New Normal)

คำสำคัญ (Keywords): การเข้าถึงสื่อ; การรับรู้ข่าวปลอม; ผู้สูงอายุ; ชีวิตวิถีใหม่

Received: 2021-05-09 Revised: 2021-06-05 Accepted: 2021-06-08

¹ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ Faculty of Liberal Arts, Rajamanagala University of Technology. Corresponding Author e-mail: jirane.p@rmutsb.ac.th

² เครือข่ายชนพัฒนา จังหวัดนันทบุรี Chuan Phat Network, Nonthaburi Province. e-mail:ake.ppat@gmail.com

Abstract

This research has a purpose to study the situation of media access, fake news recognition and the impacts of the media use of the elderly in urban communities both before and in the situation of the COVID-19 outbreak. This research deployed the mixed method research which data were collected from a sample of 900 elderly people chosen by using a multistage randomization method with questionnaires as a research tool and a group of elderly representatives for group discussions of 50 people selected specifically and collected information in a group discussion approach. The results were analyzed by descriptive statistics, content analysis and logical interpretation. The results of the study showed that before the epidemic situation of the coronavirus, Most of the elderly are using television and the Internet. The most frequently used apps are LINE, YouTube and Facebook. Most of them found fake news in LINE (74.3%), fake news content that seniors believed and deceived were 65.78% for political, 54.33% for economic, and Public Health for 50.00%. Fake news characteristics found were content does not match the headline for 49.22 percent, elderly people transmit fake news for 15.11 percent. The impact of media use had both positive and negative effects on mood, health, economy and society. In the epidemic of coronavirus-19, Most of the elderly used television and the internet. The factors that made the elderly believed fake news and passed it on were: environmental factors and individual factors. The reasons for forwarding fake news were they believed that such news were true and useful to others and wanted to be acceptable in the society. Media use had impacts on emotional and mental health, economic and social well-being both in positive and negative way. The important positive impact were the creation of knowledge of disease and disease and learning to live in a new way of life (New Normal).

Keywords: Media Access; Fake News Recognition; The Elderly; New Way of Life (New Normal)

บทนำ (Introduction)

สังคมยุคใหม่ในศตวรรษที่ 21 เป็นยุค “สังคมความรู้” หรือกล่าวได้ว่าเป็นยุค “เทคโนโลยีสารสนเทศ” ที่มีความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอด มีการสื่อสารอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ประกอบกับสามารถสื่อสารกันได้ทั่วทุกมุมโลกด้วยการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (Online Social Media) เช่น ไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันสื่อ

สังคมออนไลน์เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากขึ้น แทรกซึมทุกกิจกรรมอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นการค้นหาความรู้ ความบันเทิง การติดต่อสื่อสาร การทำงาน การดำเนินธุรกิจ การจับจ่ายใช้สอยต่าง ๆ ทั้งนี้ เนื่องจากสื่อสังคมออนไลน์มีความแตกต่างไปจากสื่อแบบดั้งเดิม เพียงมีอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์ สมาร์ทโฟน หรือแท็บเล็ต ที่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ก็สามารถเข้าถึงเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้อย่างสะดวกทุกที่ทุกเวลา เครือข่ายสังคมออนไลน์นี้ได้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่ไม่ได้จำกัดเพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา ระดับการศึกษา และอาชีพ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2562) และปฏิเสธไม่ได้ว่าอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ก็มีบทบาทต่อผู้สูงอายุมากขึ้นเช่นกัน โดยเฉพาะตั้งแต่ปี 2555 เป็นต้นมา จำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วประเทศ ร้อยละ 2 เป็นผู้สูงอายุ และจากข้อมูลการสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน ปี 2554-2557 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ยังพบว่าการขยายตัวของผู้ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ในกลุ่มผู้สูงอายุ ที่น่าสนใจ โดยผู้สูงอายุมีอัตราการเปลี่ยนแปลงการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มากที่สุด ถ้าเทียบกับประชากรวัยอื่น ๆ เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 95 อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุในสังคมไทยยังคงเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อกระแสหลักอย่างโทรทัศน์เป็นหลัก ซึ่งมักติดตามรายการประเภทบันเทิง ข่าวสาร และโฆษณา (พิทักษ์ศักดิ์ ทิศาภาคย์, ชันญุสร อรณพ ฦ อยุธยา, วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, 2562)

การเติบโตอย่างรวดเร็วของการใช้สื่อสังคมออนไลน์นี้ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ที่ผู้สูงอายุต้องการเชื่อมโยงการรับรู้ข่าวสารตลอดเวลารวมถึงส่งต่อข้อมูลให้บุคคลอื่น โดยผู้สูงอายุเป็นกลุ่มใหญ่ที่กำลังมีบทบาทต่อการไหลเวียนข่าวสารในสังคมเพิ่มมากขึ้น และความสามารถในการเข้าถึงสื่อก็มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน ในขณะเดียวกันปัญหาที่เกิดจากการเข้าถึงสื่อของผู้สูงอายุอาจส่งผลให้ผู้สูงอายุบางรายเป็นผู้เสพติดสื่ออันส่งผลกระทบต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน และส่งผลเสียต่อสุขภาพทางกายหรือเกิดความเครียดสะสมเมื่อเข้าถึงสื่อเป็นเวลานาน รวมถึงปัญหาอันเกิดจากความไม่รู้เท่าทันสื่อที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกันโดยเฉพาะปัญหาการหลอกลวงทางอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การขายผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและยาที่อวดอ้างสรรพคุณเกินจริง ฯลฯ และการส่งต่อข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง (สุวิช ติระโคตร และวีรพงษ์ พลนิกรกิจ, 2561; ระวีวรธรณ ทรัพย์อินทร์ และญาศิณี เคารพธรรม, 2560) ซึ่งสื่อสังคมออนไลน์ผลิตข้อมูลเพื่อเผยแพร่มีจำนวนมากขึ้นครอบคลุมทุกประเด็นของการดำเนินชีวิต การผลิตและการเผยแพร่ข้อมูลในอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์อาจแฝงปนไปด้วยข้อมูลด้อยคุณภาพ การคิดวิเคราะห์ที่ขาดหลักการที่น่าเชื่อถือ รวมไปถึงอคติ และความเข้าใจผิดต่าง ๆ ของผู้สร้างข้อมูล (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 256) นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลอีกไม่น้อยที่มีฉาบฉวยใจสร้างข้อมูลขึ้นเพื่อฉ้อฉลหลอกลวงผู้คนในสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ข่าวปลอมหรือข่าวลวง (Fake News) โดยลักษณะที่พบเป็นข่าวเสียดสีล้อเลียน คลิกเบท (Click Bait) หรือการล่อให้คลิก ไปจนถึงการสร้างข่าวปลอมเพื่อผลประโยชน์ต่าง ๆ ส่วนมากมักเป็นข้อมูลเรื่องสุขภาพ ข้อมูลที่เกี่ยวกับโรค การดูแลสุขภาพสุขภาพต่าง ๆ และมักได้รับการส่งต่อเผยแพร่ไปในวงกว้าง การฉ้อฉลมีความซับซ้อน

มากขึ้นและการตกเป็นเหยื่อก็ยิ่งง่ายมากขึ้นเช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเนื่องจากขาดทักษะการรู้เท่าทันโลกดิจิทัล ประกอบกับกระบวนการรับรู้เสื่อมลงตามอายุ ผู้สูงอายุจึงมักจะเชื่อข่าวปลอมได้ง่าย ไม่สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงของข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตหรือสื่อสังคมออนไลน์ได้และมีแนวโน้มจะส่งต่อข่าวปลอมมากขึ้น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2562) การส่งต่อข่าวปลอมนั้นก่อให้เกิดความเสียหายกับผู้ตกเป็นเหยื่อในสื่อสังคมออนไลน์และอาจจะส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมได้หากผู้ที่รับข่าวสารนั้นขาดความรู้เท่าทันในการเชื่อข่าวนั้นโดยไม่ตระหนักถึงผลที่อาจจะเกิดขึ้น อาทิ ข่าวปลอมเกี่ยวกับการเกิดภัยพิบัติร้ายแรงต่าง ๆ สร้างความตื่นตระหนกแก่ผู้คนในวงกว้าง ข้อมูลหรือข่าวที่บิดเบือนเกี่ยวกับการเมือง ความปลอดภัย และความมั่นคงของชาติที่อาจมีผู้ไม่หวังดีจงใจเผยแพร่เพื่อสร้างสถานการณ์ให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคม (สุกัญญา บุรณเดชาชัย, 2560) ตลอดจนข่าวปลอมเกี่ยวกับข้อมูลทางสุขภาพ การรักษาโรค และการอุบัติโรคใหม่ ๆ อย่างสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19

จากสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 นั้น มีการระบาดของข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง คลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนเกี่ยวกับโรค (Infodemic) (วรทัย ราวินิจ, 2563) มีช่องทางการสื่อสารที่รวดเร็วไปทั่วโลก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลทั้งข้อมูลจริงและข้อมูลเท็จจนยากที่จะควบคุม หรือกั้นกรองได้ทัน กลายเป็นปัญหาใหญ่ที่หลายประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญ และต้องหาทางรับมืออย่างเร่งด่วนเช่นกัน เพื่อการยับยั้งข่าวปลอมไม่ให้สร้างความสับสนหรือก่อความตื่นตระหนกในสังคม ซึ่งการแพร่ระบาดของข้อมูลบิดเบือนหรือไม่ถูกต้องหรือข่าวปลอม สามารถสร้างความเข้าใจผิดและความเสียหายแก่สังคมได้ ส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นอย่างมาก ทำให้ประชาชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุตื่นตระหนก เป็นกังวล เกิดความสับสน อันเป็นสาเหตุนำไปสู่สภาพจิตใจที่ย่ำแย่เพิ่มขึ้นได้ สร้างความเข้าใจผิดในการป้องกันและดูแลสุขภาพ ซึ่งอาจส่งผลต่อการเสียชีวิต และการตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพหรืออาชญากรออนไลน์ อีกทั้งส่งผลกระทบต่อในภาคการผลิต เศรษฐกิจ ความมั่นคงของประเทศ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลข่าวสารในสังคมออนไลน์นั้น ก็ยังมีข้อมูลและข่าวจริงที่เป็นประโยชน์เป็นจำนวนมาก ดังนั้น ในการรับข้อมูลข่าวสารจึงจำเป็นต้องใช้วิจารณญาณ ในการรับข้อมูลข่าวสาร มีการตรวจสอบความถูกต้องและการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารก่อนแชร์หรือส่งต่อ ทั้งนี้ การศึกษาสถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองก่อนและในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 จึงมีความจำเป็นเพื่อให้เข้าใจบริบทของสถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุมากขึ้น เพื่อนำไปใช้ในการออกแบบสื่อและพัฒนากิจกรรมในการแก้ไขปัญหาด้านสื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุของโครงการพลังสูงวัยในเมือง ทันท่วงที (Fake News) ในสื่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objective)

- เพื่อศึกษาสถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19
- เพื่อศึกษาสถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 หรือชีวิตวิถีใหม่ (New Normal)

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) โดยใช้วิธีวิทยาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ งานวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ระยะตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ (1) ก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 และ (2) ในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 มีรายละเอียดดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ ผู้วิจัยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุจากประชากรผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ที่อาศัยในพื้นที่เขตชุมชนเมืองของพื้นที่ดำเนินงานของโครงการพลังสูงวัยในเมืองทันข่าวลวงในสื่อ จำนวน 122,545 คน ใช้ตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane ที่ระดับความเชื่อมั่น 99% ความคลาดเคลื่อนไม่เกิน 5% มีขนาดกลุ่มตัวอย่าง 900 คน (Yamane, 1967) และใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multistage Random Sampling) ได้แก่ (1) แบ่งประชากรออกตามพื้นที่ดำเนินงานของโครงการพลังสูงวัยในเมือง ทันข่าวลวง (Fake news) ในสื่อ (2) การสุ่มพื้นที่ชุมชนเมืองแบบเฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นพื้นที่ชุมชนเมืองมีประชากรอย่างหนาแน่น จำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ เทศบาลเมืองกระบี่ เทศบาลนครเชียงใหม่ เทศบาลนครอุบลราชธานี เขตลาดพร้าว (กรุงเทพมหานคร) และ เขตหลักสี่ (กรุงเทพมหานคร) และ (3) การสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากพื้นที่เขตชุมชนเมืองด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างตามสะดวก (Convenience Sampling) จากความพร้อมในการให้ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง

1.2 กลุ่มตัวแทนผู้สูงอายุในการสนทนากลุ่ม จำนวน 50 ราย มีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) พิจารณาจากการเป็นตัวแทนผู้สูงอายุที่สามารถให้ข้อมูลได้ มีการใช้สื่อที่หลากหลาย และเป็นกลุ่มแกนนำทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนจาก 5 พื้นที่ ๆ ละ 10 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามวิธีวิทยาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ คือ (1) ข้อมูลเชิงปริมาณมีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 900 คน (2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มตัวแทนผู้สูงอายุ จำนวน 50 คน โดยทำการสนทนากลุ่มแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 แบบสอบถามศึกษาสถานการณ์การเข้าถึงสื่อและการรับรู้ข่าวปลอมของผู้สูงอายุ ชุมชนเขตเมืองก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 โดยแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ (1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (2) สถานการณ์การเข้าถึงสื่อของผู้สูงอายุ (3) การรับรู้ข่าวปลอมของผู้สูงอายุ (4) ผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุ และ (5) ข้อเสนอแนะอื่นๆ

3.2 แนวทางการสนทนากลุ่มศึกษาสถานการณ์การเข้าถึงสื่อและการรับรู้ข่าวปลอมของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมือง ทั้งก่อนและในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 โดยมีประเด็นการสนทนา 4 ประเด็น คือ (1) สถานการณ์การเข้าถึงสื่อของผู้สูงอายุ (2) การรับรู้ข่าวปลอมของผู้สูงอายุ (3) ผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุ และ (4) ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

4. การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เริ่มด้วยการตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถามในการวิจัยด้วยการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน จากนั้นนำแบบสอบถามไปเก็บจริงจากกลุ่มตัวอย่างทั้ง 900 คน แล้วนำข้อมูลแบบสอบถามมาตรวจสอบความเรียบร้อยและวิเคราะห์ผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS โดยสถิติที่ใช้ คือ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับการตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยเทคนิคแบบสามเส้า (Triangulation) ด้วยวิธีการตรวจสอบด้านข้อมูลและต่างสถานที่ แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการตีความตามหลักตรรกะ (Logical Reasoning)

ผลการวิจัย (Research Results)

1. สถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา - 19

1.1 สถานการณ์การเข้าถึงสื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมือง กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุมีการใช้สื่อมากที่สุดคือ โทรทัศน์ ร้อยละ 100.00 รองลงมาคือ อินเทอร์เน็ต ร้อยละ 92.33 ถัดมาคือ วิทยุ ร้อยละ 48.88 และหนังสือพิมพ์ ร้อยละ 36.88 ตามลำดับ สำหรับแอปพลิเคชันทางอินเทอร์เน็ตใช้งานบ่อยคือ ไลน์ ร้อยละ 87.78 ยูทูป ร้อยละ 60.78 และเฟซบุ๊ก ร้อยละ 59.56 และส่วนใหญ่มีการใช้สื่อโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต วิทยุ และหนังสือพิมพ์ รวมกัน 3-4 ชั่วโมงต่อวัน ร้อยละ 34.22 รองลงมาคือ 5-6 ชั่วโมงต่อวัน ร้อยละ 25.56 ถัดมาคือ 1-2 ชั่วโมงต่อวัน ร้อยละ 24.67

1.2 การรับรู้ข่าวปลอมของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 พบว่า ผู้สูงอายุไม่เคยพบเห็นข่าวปลอมหรือข่าวลวง ร้อยละ 8.67 ไม่น่าใจ ร้อยละ 59.78 และมีการพบเห็นข่าวปลอม ร้อยละ 31.56 แหล่งที่พบเห็นข่าวปลอมส่วนใหญ่พบในไลน์ ร้อยละ 74.33 รองลงมาคือ โทรทัศน์ ร้อยละ 41.33 ถัดมาคือ เฟซบุ๊ก ร้อยละ 35.78 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องสาธารณสุขหรือสุขภาพ ร้อยละ 60.22 เรื่องการเมือง ร้อยละ 58.78 เศรษฐกิจ ร้อยละ 54.56

มีลักษณะของข่าวปลอมที่พบส่วนใหญ่คือ เนื้อหาไม่ตรงกับพาดหัวข่าว ร้อยละ 49.22 เนื้อหา ล้อเลียนและเสียดสี ร้อยละ 48.56 และเนื้อหาหลอกลวง ร้อยละ 36.67 สำหรับเนื้อหาของข่าว ปลอมหรือข่าวลวงที่ผู้สูงอายุหลงเชื่อและมักจะถูกหลอก ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการเมือง ร้อยละ 65.78 รองลงมาคือ เรื่องเศรษฐกิจ ร้อยละ 54.33 ถัดมาคือ เรื่องสาธารณสุขหรือสุขภาพ ร้อยละ 50.00 ส่วนการแชร์หรือการส่งต่อข่าวปลอมของผู้สูงอายุ พบว่า ไม่เคยแชร์ ร้อยละ 38.11 ไม่แน่ใจ ร้อยละ 46.78 เคยแชร์ ร้อยละ 15.11 ทั้งนี้ เหตุผลในการแชร์หรือการส่งต่อเนื่องจากเป็นข่าวหรือ เป็นประเด็นทางสังคม การสร้างการยอมรับทางสังคม และมีความเชื่อว่าข่าวนั้นๆ มีประโยชน์กับผู้อื่น

1.3 ผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุ การเข้าถึงสื่อโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต วิดีโอ และ หนังสือพิมพ์ของผู้สูงอายุนั้นมีผลกระทบต่ออารมณ์และจิตใจ สุขภาพและร่างกาย เศรษฐกิจ สังคม ของผู้สูงอายุโดยตรงและโดยอ้อมทั้งทางบวกและทางลบ โดยผลกระทบเชิงบวกต่ออารมณ์และ จิตใจ ผ่อนคลาย เพลิดเพลิน เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและลดช่องว่างระหว่าง ผู้สูงอายุกับสมาชิกในครอบครัว อีกทั้งได้รับข้อมูลหรือข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการดูแลสุขภาพ จึงทำให้เกิดการพัฒนาทักษะต่าง ๆ รวมถึงการปรับตัวจากการใช้สื่อต่าง ๆ นำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับ ตัวเองและครอบครัวได้เช่นกัน สำหรับผลกระทบทางลบอารมณ์และจิตใจนั้น ผู้สูงอายุจะเกิด ความเครียด ความวิตกกังวล หากได้รับข่าวสารที่เกี่ยวกับข่าวการเมือง ข่าวอาชญากรรม ภัยพิบัติ ธรรมชาติ หรือข่าวที่มีเนื้อหาความรุนแรง และทำให้ผู้สูงอายุมักมีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย เมื่อยล้าดวงตาเมื่อใช้สื่อเป็นเวลานาน รวมถึงการหลงเชื่อซื้อสินค้าและใช้บริการที่เกี่ยวกับ ผลิตภัณฑ์สุขภาพชนิดต่างๆ อาจส่งผลทำให้ผู้สูงอายุบางรายมีร่างกายผิดปกติ และสูญเสียทรัพย์สิน ในการซื้อสินค้าหรือบริการนั้น ๆ สุดท้ายอาจตกเป็นเหยื่อของกลุ่มมิจฉาชีพหรือกลุ่มผู้ไม่หวังดี เกิดความเสียหายเกี่ยวกับชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลได้

2. สถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของ ผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา -19

2.1 สถานการณ์การเข้าถึงสื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมือง ผู้สูงอายุมักติดตามข้อมูล ข่าวสารและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโรคโควิด-19 จากสื่อโทรทัศน์และสื่ออินเทอร์เน็ตเป็น ส่วนใหญ่ สำหรับสื่ออินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุให้ความสนใจและเข้าถึงบ่อยที่สุด ได้แก่ โลก ี ยูทูบ และเฟซบุ๊ก เนื่องจากเป็นสื่อในการค้นหาและติดตามข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วตามความ ต้องการและความสนใจ ตลอดจนการแชร์หรือส่งต่อข้อมูลข่าวสารที่น่าสนใจและประโยชน์ไปยัง บุคคลอื่นได้ตลอดเวลาและรวดเร็ว สำหรับข้อมูลข่าวสารที่ผู้สูงอายุมีการรับหรือเข้าถึงใน สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 พบว่า ผู้สูงอายุมักรับรู้ข้อมูลข่าวสารใน 5 ประเด็น หลัก ได้แก่ (1) สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค (2) วิธีการดูแลสุขภาพและการป้องกันโรค (3) มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรค (4) มาตรการความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากโรค (5) การช่วยเหลือและแบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และบุคคลสำคัญ

2.2 การรับรู้ข่าวปลอม (Fake News) ของผู้สูงอายุในชุมชนเขตเมือง ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาคิดนั้น ผู้สูงอายุมักมีการรับข้อมูลข่าวสารมากขึ้นกว่าในสถานการณ์ปกติ ทำให้ผู้สูงอายุมองข้ามการพิจารณาความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ หรือการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมา แล้วทำการส่งต่อข้อมูลผิด ๆ เหล่านั้นไปยังเพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่เป็นสาเหตุทำให้ผู้สูงอายุหลงเชื่อข่าวปลอมและส่งต่อไปยังบุคคลอื่น พบว่า มีปัจจัยสาเหตุสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1) ปัจจัยสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกตัวบุคคล พบได้ 3 ประการ ได้แก่ (1) สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคที่เป็นโรคที่อุบัติขึ้นใหม่ มีการแพร่ระบาดอย่างรวดเร็วทั่วโลก สถิติจำนวนผู้ติดเชื้อและผู้เสียชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (2) ข้อจำกัดด้านองค์ความรู้ของโรค ยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน (3) การกล่าวอ้างถึงกลุ่มอ้างอิงหรือบุคคลน่าเชื่อถือ รวมถึงการกล่าวอ้างถึงหน่วยงานภาครัฐภาคเอกชนที่สำคัญ ๆ ส่งผลทำให้ผู้สูงอายุเกิดการหลงเชื่อข่าวได้ง่าย

2) ปัจจัยปัจเจกบุคคล เกิดจากตัวบุคคลทำให้หลงเชื่อข่าวปลอมพบ 3 ประการ ได้แก่ (1) ความคิด ความเชื่อเดิมของผู้สูงอายุที่ยึดติดกรอบความเชื่อเดิม โดยบางครั้งมองข้ามการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติม (2) แรงจูงใจหรือความต้องการข้อมูลที่ชัดเจน (3) สภาวะทางอารมณ์หรือจิตใจ อีกทั้ง สาเหตุการส่งต่อข้อมูลหรือข่าวปลอม พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความเชื่อดังนี้ (1) ข้อมูลหรือข่าวนั้นเป็นความจริง (2) คิดว่ามีประโยชน์ต่อผู้อื่น (3) เจตนาดี ความหวังดี ปรารถนาดี และ (4) ต้องการแสดงตัวตนให้สังคมยอมรับ

3) ผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุในชุมชนเขตเมือง ผู้สูงอายุมักมีการพิจารณาความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ หรือการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารอยู่ในระดับต่ำ ทำให้ผู้สูงอายุหลงเชื่อข้อมูลหรือข่าวนั้นทำให้เกิดความเข้าใจผิด คลาดเคลื่อน เกิดความกังวล ตื่นตระหนกไปมากกว่าความเป็นจริง ส่งผลให้เกิดการส่งต่อข่าวปลอม ซึ่งการส่งต่อข่าวปลอมนั้นอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจผิด คลาดเคลื่อน อาจสามารถนำไปสู่การก่อความวุ่นวายในหมู่คนที่ได้รับข่าวสารผิด ๆ อาจส่งผลเสียต่อตนเองและสังคมโดยรวมได้ และส่งผลกระทบต่อสุขภาพทางกาย รวมถึงส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุได้รับผลกระทบโดยตรงทั้งทางบวก โดยผู้สูงอายุเกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับโรคและการป้องกันโรคไวรัสโคโรนา-19 ทำให้ผู้สูงอายุมีความตื่นตัวเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal)

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

สถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา - 19

การเข้าถึงสื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองมีการใช้สื่อโทรทัศน์และอินเทอร์เน็ตเป็นสื่อหลักในการรับข้อมูลข่าวสาร ซึ่งโทรทัศน์เป็นสื่อดั้งเดิมที่ยังคงมีอิทธิพลต่อผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก เป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย โดยมักจะเปิดเพื่อติดตามข่าวสารในช่วงตอนเช้า และเปิดเป็นเพื่อนเวลาทำงานในช่วงกลางวัน ส่วนอินเทอร์เน็ตเป็นสื่อใหม่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อผู้สูงอายุมากขึ้น

เนื่องจากด้วยลักษณะที่โดดเด่นของอินเทอร์เน็ตที่สามารถใช้งานได้ทุกที่ที่มีโทรศัพท์หรือสมาร์ตโฟน เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต มีการสื่อสารสองทาง มีความสะดวกในการติดต่อสื่อสารรวดเร็ว สืบค้นข้อมูล ข่าวสาร หรือความรู้ต่าง ๆ ได้ทุกที่ทุกเวลาตามความสนใจและความต้องการของผู้สูงอายุ ทันเหตุการณ์ ซึ่งกล่าวได้ว่าตอบโจทย์การดำเนินของผู้สูงอายุในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้เป็นอย่างดี ทั้งการติดต่อสื่อสาร ความบันเทิง รับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ค้นหาความรู้ไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิต ตลอดจนซื้อสินค้า ผลิตภัณฑ์ หรือบริการต่าง ๆ ผลงานวิจัยดังกล่าวยังชี้ให้เห็นความสอดคล้องกับความคิดเห็นของระวีวรรณ ทรัพย์อินทร์และญาติ (2560) ที่กล่าวว่า แนวโน้มผู้สูงอายุ จะใช้สื่อออนไลน์และเป็นที่ยอมรับของผู้สูงอายุมากขึ้น แต่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในเขตเมือง ถึงแม้สื่อออนไลน์ จะเป็นที่ยอมรับมากขึ้น แต่สื่อหลักอย่างโทรทัศน์ก็ยังเป็นสื่อที่ผู้สูงอายุเข้าถึงมากที่สุด สำหรับการเข้าใช้งานแอปพลิเคชันมากที่สุด 3 อันดับแรกคือ ไลน์ ยูทูบ และเฟซบุ๊ก เนื่องจากไลน์มีการใช้งานง่าย สามารถส่งสติ๊กเกอร์แทนการพิมพ์ข้อความตอบโต้ สะดวก และรวดเร็ว ส่วนยูทูบมีการนำเสนอข้อมูลเป็นวิดีโอ ดังนั้นการใช้งานเพื่อความบันเทิง ผ่อนคลาย และเพื่อติดตามข่าวสาร ส่วนเฟซบุ๊ก ผู้สูงอายุ บางส่วนยังสับสนกับการใช้งานของเฟซบุ๊ก จึงทำให้การใช้งานเฟซบุ๊ก น้อยกว่าไลน์ และยูทูบ ซึ่ง สอดคล้องกับผลการวิจัยของ จิรน้อย จิรน้อยธวัชณ์ และวศิณ ชูประยูร (2559) พบว่า ผู้สูงอายุมีแนวโน้มในการยอมรับและใช้แอปพลิเคชันไลน์มากขึ้น เนื่องจากปัจจัยด้านความสะดวกสบายและง่ายในการ ติดต่อสื่อสาร อีกทั้งสอดคล้องกับผลการวิจัยของอริษา วุฒิรังษี (2564) พบว่า ผู้สูงอายุมีความสามารถใช้ไลน์ในการติดต่อสื่อสารกับครอบครัวหรือเพื่อนได้ (ค่าเฉลี่ย 2.99) ใช้งานยูทูบในการดูข่าวสารหรือความบันเทิง (ค่าเฉลี่ย 2.66) และใช้เฟซบุ๊กในการแบ่งปันเรื่องราวต่าง ๆ ให้ผู้อื่นได้ (ค่าเฉลี่ย 2.58)

การรับรู้ข่าวปลอมของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนา-19 นั้น ผู้สูงอายุมักพบข่าวปลอมในไลน์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นแอปพลิเคชันที่ผู้สูงอายุเข้าถึงมากที่สุด อีกทั้งพบในสื่อโทรทัศน์และเฟซบุ๊ก ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแนวความเห็นของ Nelson and Taneja (2018) ที่ว่า สื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ ฯลฯ เป็นแหล่งข่าวที่ทำให้ ผู้บริโภคข่าวสารรู้สึกสับสนว่าข่าวใดจริง ข่าวใดปลอม และเป็นแหล่งข่าวที่มีบทบาทสำคัญในการแพร่กระจายข่าวปลอม สำหรับข่าวปลอมที่พบส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องสาธารณสุขหรือสุขภาพ การเมืองและเศรษฐกิจ สำหรับเรื่องของผู้สูงอายุหลงเชื่อและถูกชักจูงให้เชื่อข่าวปลอมได้ง่ายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง เศรษฐกิจ และสาธารณสุขหรือสุขภาพ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพนม คลีณา (2563) ที่พบความเสี่ยงจากการใช้สื่อดิจิทัลของผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสุขภาพที่ไม่มีความน่าเชื่อถือ ซึ่งเป็นเนื้อหาสุขภาพที่ส่งต่อกันมา และการโฆษณาสินค้าที่ไม่มีการรับรองความปลอดภัย สินค้าที่ผิดกฎหมายหรืออวดอ้างสรรพคุณเกินจริง อีกทั้ง สันฐาน ขยันทน์ และคณะ (2564) พบว่า สภาพปัญหาของผู้สูงอายุที่สำคัญคือด้านสุขภาพ โดยมีความต้องการบริการด้านสุขภาพและสวัสดิการสังคมจากรัฐและเอกชน ตั้งข้อสังเกตได้ว่า การหลงเชื่อข่าวปลอมของผู้สูงอายุนั้น ผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะเปิดรับข่าวปลอมหรือเชื่อข่าวปลอมตามความคิด ความเชื่อเดิม

และความต้องการของตนเอง โดยเฉพาะความต้องการที่เกิดจากสภาพปัญหาทางด้านสุขภาพ การดูแลสุขภาพ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ประกอบกับ สมาชิกในครอบครัว เพื่อน หรือคนรู้จักเป็นผู้ส่งต่อข่าวนั้น ๆ ประกอบกับการสร้างข่าวปลอมในยุคปัจจุบันมีการสร้างข่าวได้แนบเนียนเหมือนกับข่าวจริง ด้วยการใช้ตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานและภาพบุคคลสำคัญที่น่าเชื่อถือ สอดคล้องกับงานของ นันทิกา หุณสม และวิโรจน์ สุทธิสีมา (2562) พบว่าข่าวปลอมที่พบมากที่สุดคือ เนื้อหาที่ประดิษฐ์ขึ้น (Fabricated content) ทั้งภาพและข้อมูลที่ปรากฏในข่าว วิธีการสร้างข่าวปลอมเป็นวิธีที่พัฒนามาจากเว็บข่าวปลอมแบบคลิกเบต และสิ่งที่ทำให้ข่าวปลอมมีความน่าเชื่อถือคือ แหล่งข่าวเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง มีสถิติหรืองานวิจัยประกอบ มีชื่อเพจหรือลิงก์ (Link) ตรงหรือใกล้เคียงกับสำนักข่าวออนไลน์ อีกทั้งผลการวิจัยในครั้งนี้ยังพบว่าผู้สูงอายุ ร้อยละ 15.11 มีการส่งต่อข่าวปลอม และมีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อย ร้อยละ 46.78 ไม่แน่ใจว่ามีการส่งต่อข่าวปลอม ในขณะที่มีผู้สูงอายุเพียง ร้อยละ 38.11 ที่ไม่มีการส่งต่อข่าวปลอม ซึ่งเหตุผลการส่งต่อข่าวปลอมเนื่องจากเป็นข่าวหรือเป็นประเด็นทางสังคม การสร้างการยอมรับทางสังคม และมีความเชื่อว่าข่าวนั้น ๆ มีประโยชน์กับผู้อื่น ประกอบกับผลการวิจัยครั้งนี้ ยังพบว่าผู้สูงอายุสามารถวิเคราะห์ลักษณะข่าวปลอมที่พบส่วนใหญ่คือ การพาดหัวข่าวไม่ตรงเนื้อหาข่าว เนื้อหาล้อเลียนและเสียดสี เนื้อหาหลอกลวง นำเสนอเกินความจริงได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lazer et al (2018) ที่ระบุว่าข่าวปลอมไม่ได้จำกัดแค่ข่าวที่มีเนื้อหาผิดๆ แต่ยังรวมถึงการเขียนข่าวที่ไร้คุณภาพ การโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง และรูปแบบโฆษณาสินค้าหรือบริการที่ชวนให้เข้าใจผิด นอกจากนี้ยังพบว่า ผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุนั้นมีผลกระทบต่ออารมณ์และจิตใจ สุขภาพและร่างกาย เศรษฐกิจ สังคมของผู้สูงอายุโดยตรงและโดยอ้อมทั้งทางบวกและทางลบ

สถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุ ชุมชนเขตเมืองในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19

สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 เป็นสถานการณ์ของโรคที่อุบัติขึ้นใหม่ และมีการแพร่ระบาดในประเทศไทยและต่างประเทศอย่างรวดเร็วและรุนแรงนำไปสู่การเสียชีวิตทำให้ผู้สูงอายุมีการใช้สื่อโทรทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์ในติดตามและเกาะติดข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับโรคในปริมาณมากกว่าก่อนสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 โดยเฉพาะ 5 ประเด็นหลัก คือ (1) สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค (2) วิธีการดูแลสุขภาพและการป้องกันโรค (3) มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรค (4) มาตรการความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากโรค (5) การช่วยเหลือและแบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และบุคคลสำคัญของประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Karijo et al. (2020) และ Liu (2020) ที่พบว่า ในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 นั้น ผู้คนมีความต้องการและติดตามข้อมูลในเรื่องวิธีการดูแลสุขภาพและการป้องกันตนเองเพื่อลดความเสี่ยงในการติดโรค และยังสอดคล้องกับงานของ Bento et al., (2020) และ Ebrahim, et al. (2020) ที่พบว่า ประเด็น

มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคและมาตรการความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากโรค ตลอดจนการพัฒนาวัคซีนหรือยารักษาโรคนั้น ผู้คนก็มีการติดตามข้อมูลเช่นกัน

ทั้งนี้ ท่ามกลางสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 ส่งผลทำให้ผู้สูงอายุ มีความอ่อนไหวต่อข้อมูลข่าวสารมากเป็นพิเศษเกิดความตื่นตระหนก วิตกกังวล หวาดกลัว และเกิดความเครียด ส่งผลทำให้ผู้สูงอายุขาดการพิจารณาความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ หรือการวิเคราะห์ ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมาทำให้ผู้สูงอายุหลงเชื่อข่าวปลอมได้ง่าย ซึ่งพบว่าปัจจัยทำให้ผู้สูงอายุหลงเชื่อ ข่าวปลอม 2 ปัจจัย คือ (1) ปัจจัยสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องสถานการณ์ การแพร่ระบาดของโรคซึ่งโรคที่อุบัติขึ้นใหม่ ข้อจำกัดด้านองค์ความรู้ของโรคที่ยังไม่ชัดเจน และการนำเสนอข้อมูลหรือข่าวสารนั้นมีการกล่าวอ้างกลุ่มอ้างอิง บุคคลสำคัญน่าเชื่อถือ รวมถึงหน่วยงาน ภาครัฐ หรือภาคเอกชนที่สำคัญ ๆ จึงทำให้ผู้สูงอายุเกิดการหลงเชื่อข่าวได้ง่าย และ (2) ปัจจัย ปัจเจกบุคคล เป็นปัจจัยสำคัญที่เกิดจากตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความคิดและความเชื่อเดิมของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุยึดติดกับกรอบความเชื่อเดิม โดยบางครั้งมองข้ามการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติม เช่น ผู้สูงอายุมีความเชื่อว่าสมุนไพรสามารถรักษาโรคต่าง ๆ ให้หายได้ รวมถึงการเชื่อถือบุคคลสำคัญ ๆ เช่น แพทย์ ดารา เป็นต้น แรงจูงใจหรือความต้องการข้อมูลที่ชัดเจน และสถานะทางอารมณ์หรือจิตใจ ซึ่งสถานะทางอารมณ์หรือจิตใจของผู้สูงอายุในสถานการณ์นี้ส่วนใหญ่มีการตื่นตระหนก วิตกกังวล หวาดกลัว และเครียดส่งผลทำให้ผู้สูงอายุมีการพิจารณาความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ หรือ การวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมาอยู่ในระดับต่ำ อีกทั้งจะต้องมีการรับส่งต่อข้อมูลต่าง ๆ ที่รับมาไปยังเพื่อน ญาติพี่น้อง ทั้งนี้ สาเหตุการส่งต่อข่าวปลอม พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความเชื่อ ดังนี้ (1) ข้อมูลหรือข่าวนั้นเป็นความจริง (2) คิดว่ามีประโยชน์ต่อผู้อื่น (3) เจตนาดี ความหวังดี และปรารถนาดี และ (4) ต้องการแสดงตัวตนให้สังคมยอมรับ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Mena (2017) และงานวิจัยของ นันทิกา หนูสม และวิโรจน์ สุทธิสีมา (2562) กล่าวว่า ผู้บริโภคหลงเชื่อข่าวปลอม บนสื่อสังคมออนไลน์ในด้านความอคติหรือเอนเอียงเพื่อยืนยันความคิดเห็นหรือความเชื่อเดิมของตนเอง โดยเลือกที่จะเชื่อข้อมูลหรือข่าวที่ตรงกับความคิดความเชื่อของตน โดยหาเหตุผลสนับสนุนความเชื่อข่าวนั้น ๆ

ผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุ พบว่า มีผลกระทบต่ออารมณ์และจิตใจ สุขภาพ และร่างกาย เศรษฐกิจ และสังคมของผู้สูงอายุโดยตรงและโดยอ้อมทั้งทางบวกและทางลบ โดยผลกระทบเชิงบวกที่สำคัญคือ ผู้สูงอายุเกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับโรคและการป้องกันโรค และเกิดการเรียนรู้การใช้ชีวิตในชีวิตวิถีใหม่ (New normal) โดยสอดคล้องกับ ระเบียบวาระ ทริพย์อินทร์ และญาศิณี เคารพธรรม (2560) ที่กล่าวว่า ผลกระทบการใช้สื่อของผู้สูงอายุนั้น มีผลทั้งด้านบวก และด้านลบ โดยผลทางบวกได้แก่การสร้างแรงบันดาลใจ ความรู้ รับข้อมูลข่าวสาร ความบันเทิง ได้ มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและครอบครัวส่วนผลกระทบด้านลบ คืออันตรายภาวะทางสุขภาพ เช่น ความเครียดสะสม เกิดปัญหาทางสุขภาพ เช่น หัวใจ ความดัน และอาจถูกหลอกได้ง่าย

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ข้อเสนอแนะแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ข้อค้นพบจากการวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์การเข้าถึงสื่อ การรับรู้ข่าวปลอม และผลกระทบจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนเขตเมืองทั้งก่อนและในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 นั้น ผู้สูงอายุยังคงใช้โทรทัศน์ในการรับรู้ข่าวสาร ขณะเดียวกันผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะใช้สื่ออินเทอร์เน็ตโดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น นอกจากนี้แล้วสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 ยังได้ส่งผลทำให้ผู้สูงอายุเข้าถึงสื่อโทรทัศน์และอินเทอร์เน็ตสำหรับติดตามข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุขาดการพิจารณาความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสาร และมักจะส่งต่อข่าวปลอมไปยังบุคคลอื่นเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงอายุทั้งภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ควรพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ สร้างการรับรู้และป้องกันการส่งต่อข่าวปลอมให้กับผู้สูงอายุ ดังนี้

1.1 สร้างการเรียนรู้ในการป้องกันปัญหาข่าวปลอม ควรเน้นการพัฒนาที่กลุ่มแกนนำผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดการขยายผลต่อในชุมชน ควบคู่กับการพัฒนากลุ่มผู้สูงอายุที่ชอบส่งต่อข่าวปลอม เพื่อสร้างการตระหนักรู้ รู้เท่าทันข่าวปลอม การวิเคราะห์ข่าว และผลกระทบที่เกิดจากการส่งต่อข่าวปลอม

1.2 พัฒนาสื่อสร้างการเรียนรู้ในการป้องกันปัญหาข่าวปลอมสำหรับผู้สูงอายุ ควรเป็นสื่อที่เข้าถึงได้ง่าย สะดวก และสามารถส่งต่อให้กับบุคคลอื่นได้ รวมถึงสามารถนำไปใช้ขยายผลในชุมชนได้ โดยสื่อดังกล่าวควรเน้นเนื้อหาสั้น น่าสนใจ จดจำง่าย ครอบคลุมเนื้อหาการรู้เท่าทันสื่อ

1.3 พัฒนากิจกรรมสร้างการเรียนรู้ในการป้องกันปัญหาข่าวปลอมสำหรับผู้สูงอายุควรมีรูปแบบการอบรมสาระบันเทิง เน้นการฝึกปฏิบัติพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการรู้เท่าทันสื่อ การวิเคราะห์สื่อและข่าวปลอม รวมถึงทักษะในการเป็น นักสื่อสารสุขภาพได้อย่างเหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาพฤติกรรมการส่งต่อข่าวปลอมของผู้สูงอายุโดยการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อให้สามารถอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างได้ชัดเจน

2.2 ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อของกลุ่มผู้สูงอายุในชนบท เนื่องจากกลุ่มผู้สูงอายุในชนบทมีการใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้เข้าใจพฤติกรรมของผู้สูงอายุอย่างชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการสร้างภูมิคุ้มกัน การรู้เท่าทันสื่อ รวมถึงการวิเคราะห์สื่อและข่าวปลอม

2.3 ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อของกลุ่มประชากรก่อนวัยผู้สูงอายุ เพื่อเตรียมความพร้อมให้กลุ่มประชากรดังกล่าวมีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันสื่อ สามารถวิเคราะห์สื่อและข่าวปลอมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง (References)

- จิรณัย จิรณัยชนวัฒน์ และวศิณ ชูประยูร. (2559). การวิเคราะห์จำแนกกลุ่มปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับและใช้แอปพลิเคชันไลน์ของผู้สูงอายุไทย. *การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติครั้งที่ 40*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นันทิกา หนูสม และวิโรจน์ สุทธิสีมา. (2562). ลักษณะของชาวปละมในประเทศไทยและระดับความรู้เท่าทันชาวปละมบนเฟซบุ๊กของผู้รับสารในเขตกรุงเทพมหานคร. *วารสารนิเทศศาสตร์*. 37(1), 37-45.
- พนม คลีฉายา. (2563). ความผูกพัน ความเสี่ยงจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์และความรอบรู้ทางดิจิทัลและการรู้เท่าทันของประชาชน. *วารสารนิเทศศาสตร์*. 38(3), 1-16.
- พิทักษ์ศักดิ์ ทิศาภาคย์, ชนัญสราร อรณพ ณ อยุธยา และวีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. (2562). การพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุในประเทศไทย. *วารสารการสื่อสารมวลชน*. 7(1), 165 -166.
- ระวีวรรณ ทรัพย์อินทร์ และญาศิณี เคารพธรรม. (2560). สื่อกับผู้สูงอายุในประเทศไทย. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์*. 11(2), 367-387.
- วรทัย ราวินิจ. (2563). “INFODEMIC” การแพร่ระบาดของข่าวสารในสถานการณ์ COVID-19. สืบค้น 1 มิถุนายน 2563, จาก <http://www2.rsu.ac.th/samrangsit-online-detail/Comm Arts-Article04>.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2562). *12 หมวดตัวชี้วัดสุขภาพประชากรเปราะบาง สุขภาพคนไทย 2562*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สัณฐาน ชยนนท์, วิจิตรา ศรีสอน, ทิฆัมพร พันลึกเดช และจิรัฐ ขวนชม. (2564). สภาพและการวิเคราะห์องค์ประกอบคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร. *วารสารการบริหารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมท้องถิ่น*. 7(2), 1-13.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2562). *งานวิจัยพบคนสูงวัยแชร์ข่าวปละมสูงกว่าวัยรุ่น 7 เท่า*. สืบค้น 1 มิถุนายน 2563, จาก <https://resourcecenter.thaihealth.or.th/index.php/article/>.
- สุกัญญา บุรณเดชาชัย. (2560). *ไม่แชร์แชร์ไป...สังคมวุ่นวาย*. สังคมไทย #แชร์ก่อนแชร์. สืบค้น 1 มิถุนายน 2563, จาก <http://imgs.mcot.net/images/2018/05/1525684457247.pdf>.
- สุวิข ธีระโคตร และวีรพงษ์ พลนิกรกิจ. (2561). พฤติกรรมการใช้และการรู้เท่าทันอินเทอร์เน็ตและทัศนคติการใช้เนื้อหาด้านสุขภาวะบนอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ. *วารสารการพยาบาลและการดูแลสุขภาพ*. 36(1), 72-80.
- อธิชา วุฒิรังสี. (2564). การรู้เท่าทันสื่อดิจิทัลของผู้สูงอายุ. สืบค้น 15 เมษายน 2564, จาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/sahasart/article/view/244781/167651>.
- Bento, A.I., Nguyenb, T., Wingb, C., Lozano-Rojasb, F., Ahnc, Y.Y., Simonb, K., (2020). *Evidence from internet search data shows information-seeking responses to*

- news of local COVID-19 cases*. Retrieved December 30, 2020, from <https://www.pnas.org/content/pnas/117/21/11220.full.pdf>.
- Ebrahim, AH., Saif, ZQ., Buheji, M., AlBasri, N., Al-Husaini, FA., Jahrami, H., (2020). COVID-19 Information-Seeking Behavior and Anxiety Symptoms among Parents. *OSP Journal of Health Care and Medicine*. Retrieved January 19, 2021, from https://www.researchgate.net/publication/341741193_COVID-19_InformationSeeking_Behavior_and_Anxiety_Symptoms_among_Parents.
- Karijo, E., Wamugi, S., Lemanyishoe, S., Njuki, J., Boit, F., Kibui, V., Karanja, S., & Abuya, T., (2020). Knowledge, attitudes, practices, and the effects of COVID-19 on health seeking behaviors among young people in Kenya. Retrieved December 30, 2020, from <https://assets.researchsquare.com/files/rs-34861/v1/9fdb514-2766-44b0-b541-b88407077db8.pdf>.
- Lazer, D. M. J., Buam, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., Zittrian, J. L. (2018). The Science of Fake News. *Science Magazine*. 359(6380), 1094-1096.
- Liu, P. L. (2020). COVID-19 Information Seeking on Digital Media and Preventive Behaviors: The Mediation Role of Worry. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 23(10), 677-684.
- Mena, P. (2017). Why People Share Fake News. Retrieved January 19, 2021, from <https://www.jou.ufl.edu/insights/peopleshare-fake-news/>.
- Nelson, J. L., & Taneja, H. (2018). The small, disloyal fake news audience: The role of audience availability in fake news consumption. *new media & society*. Retrieved June 1, 2020, 2021, from <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1461444818755634>.
- Yamane, Taro. (1967). *Statistics, An Introductory Analysis*. 2nd Ed.. New York: Harper and Row.